

Kusper Judit

A mítoszok terei

Az antik irodalom tapasztalata Szakács Eszter *A Szelek Tornya* című regényében

I. Az antikvitás az oktatásban

Az antik irodalom feldolgozása – talán éppen a kronologikus rendszerű irodalomoktatás eredményeként – a jelentős időbeli távolság és az ebből is adódó nyelvi-kulturális idegenség miatt valódi kihívást jelent mind a diákok, mind a magyartanárok számára. A klasszikus műveltséget oktató hajdani gimnáziumok tananyaga elképzelhetetlen az antik auktorok ismerete nélkül (ám ehhez nemcsak az irodalom-, hanem a görög- és latinórák is az oktatók rendelkezésére álltak), ám ma már nehezen képzelhető el az a tanórai szituáció, amikor „ellenállhatatlan hatást tesz az osztályra, ha pl. kórusban olvassuk – skandalva – Homeroszt”. (Vásy, 1943, 201. o.) A negyvenes évek klasszikus gimnáziumi képzésének célkitűzéseitől eltávolodtunk ugyan, ám a tananyag nem sokat változott: ugyanúgy jelen van a mai tankönyvekben is a görög és a római antikvitás számos műfaja s a verstani alapismeretek. Az említett idegenséget e tananyagstruktúra viszont nehezen tudja áthidalni, ezért az alábbiakban a távolság hangsúlyozása helyett az ismerősség felől igyekszem közelíteni az antikvitás világához – egyelőre lépcsőről lépésre. E tanulmány egy nagyobb munka egyik első állomása, melyben az antik irodalom befogadásához vezető utat igyekszem segítőkkel ellátni különböző irányokból – jelen esetben egy kortárs ifjúsági regény és a mesepoétikából ismert mesei-mítoszi elemek felhasználásával.

Bár az antik irodalom megismerése során a nyelvi idegenség valamelyest kiküszöbölhető a mindig friss (vagy legalább csupán néhány évtizedes) fordításoknak köszönhetően, mégis nagy segítségünkre lehet egy valóban aktuális, a befogadók nyelvén megszólaló mű játékba léptetése: a kortárs regény feladata ebben az esetben a mitológiai elemek (hősök, helyszínek, szereplők stb.) bemutatása egy, az olvasó számára ismerős közegben s ismerős nyelven, aminek segítségével problémamentesebben lesz képes végrehajtani a több ezer évvel ezelőtt keletkezett művekhez való ugrást. Ám mivel a regény is a terjedelmes epikai műfajok közé tartozik, most egy aspektust fókuszba helyezve igyekszünk megteremteni az ismerősség, otthonosság tapasztalatát: a regény, majd

később az eposz helyeinek, tereinek funkcióját s ábrázolási lehetőségeit vizsgáljuk meg, még hozzá egy másik műfaj, a mese tapasztalatának közbeiktatásával. A mesei, eposzi, majd a regénybeli terek közül pedig arra helyezük először a hangsúlyt, mely a diákok számára a legismertebb tér: az oktatás helyszíne, az iskola tere.

Az eposzi és a mesei tér összetettsége s szimbolikus teljesítménye több ezer éve vezérfonala az önmagát kereső befogadónak: gondoljunk csak Odüsszeusz közmondásos bolyongására, a bejárt út tapasztalatára, de előttünk lebeghet Trója példája is, ahol egy falakkal körülzárt térért folyik a harc (melyet egy, a természettől épp e falak miatt elzárt és egy, a tenger partján táborozó, szakrális központjától távolra került nép vív). A mesei vándorutak szimbolikus rendszere is ismerős mindenki előtt: az útra kelő vándornak döntenie kell, melyik úton indul el, s nem mindegyik vezet célba. Ugyanakkor zárt s központi helyé váló terekkel is találkozunk, mint amilyen a(z útra bocsátó) szülői ház, a vágyott palota vagy éppen a királylányokat elzáró torony. Életutunkról árulkodik egy toronyba vezető lépcső, egy mély barlang, a kies sivatag, a viharos tenger vagy éppen egy jégpalota vagy egy virágos kert.

A világban való elhelyezkedésünk körvonalait, díszleteit tehát kezdetektől fogva olyan terek adják meg, melyek egy része a természet által kínált, más része pedig konstruált, mesterségesen, emberek által létrehozott. A minket körülvevő tér határozhatja meg otthonosságérzésünket, segít kialakítani szimbolikus otthonvilágunkat, vagy éppen reflektálhatunk általa az idegenség tapasztalatára ott, ahol nem sikerül a maradéktalan feloldódás a természet adta vagy ember formálta térben. Már a legelső ismert irodalmi (fikciós) alkotásokban, a mítoszokban és a mesékben is sajátos tértapasztalatot figyelhetünk meg, hiszen a művekben megjelenő szubjektumok, hősök fejlődési stációinak egy-egy állomását vagy folyamatát mutatják be az ábrázolt szimbolikus helyek.

E gazdag szimbolikus térábrázolási rendszerben viszonylag új szintérnek tekinthető az iskola mint helyszín, képként nem archaikus, jelentéstartalma viszont idomul az archaikus jelentésrétegekhez, ugyanakkor sajátos jelentéshálót is képez a kulturálisan új civilizációs szintér miatt. Metaforikus alakzatként azonban több előzményét is fellelhetjük a kulturális emlékezetben: ilyennek tekinthető egyrészt a formális közösségek (pl. tanodák, a tanonclét) ábrázolása, mellyel számos népmesében is találkozhatunk (pl. *A boszorkányinas*, *A varázslóinas*, *Mese a legényről, aki elszegődött inasnak*, *Vitéz János és Hollófernyiges* stb.). A tanoncok e történetekben egy nagy tudású, ám tudásával a káoszhoz kapcsolódó boszorkányhoz vagy varázslóhoz szegődnek hol önszántukból, kíváncsiságból, hol erőszak hatására (elrabolják vagy a szülők adják el őket), illetve valamilyen értékes, előrevivő élőlény vagy tárgy megszerzése céljából (táltos paripa, aranytollú madár). E történetekben hangsúlyos, hogy a tudás önmagában rosszra is használható, pusztító erő is lehet, pozitívvá akkor válik, ha az addig elnyomott, gyenge szubjektumrész (a táltos paripa mint lélekszimbólum) is kellő erőre kap.

A tanoncként, szolgálatban megszerzett tudás ábrázolása mellett az iskolaszimbólum egyik előzményének tekinthető az informális közösségek (pl. sok testvér) ábrázolása is. E közösségekben központi szerepet kap a normának való megfelelés, a rend helyreállítására irányuló közösségi magatartás vagy éppen annak felülírása és újrakonstruálása. Népmeséink közül jó példát kínál erre pl. a *Szétáncolt cipellők*, a *Vadhattyúk* vagy *A hét holló*. Ehhez hasonló, ám ellentétes irányú metafora bontakozik ki az elutasított közösség vagy a közösségből kivetett egyén ábrázolása során, pl. *A rút kiskacsa* c. műmesében.

II. A kortárs irodalom iskolaképe

A tanoncműhelyek ábrázolása mellett ez utóbbi közösségábrázolások elsősorban formális jellegükből adódóan készítik elő a 19., de kiemelten a 20. századi, epikus irodalmi alkotások iskolaábrázolását, melyek motivikus hasonlóságuk mellett funkcionális és poétikai különbségeket is felmutatnak. Kevés olyan intézmény létezik, amely oly kitaróan végigkísérné életünket gyerekkorunktól időskorunkig, mint az iskola. Persze joggal jegyezhetjük meg, hogy iskolába csupán gyerekként és fiatal felnőttként járunk, mégis ott lebeg folyton tapasztalatainkban, szabályrendszereinkben, traumáinkban vagy (rém)álmainkban az a kép, mely kitörölhetetlenül az iskolához, a tanárainkhoz és módszereikhez kötődik. Nem véletlen, hogy e téma a kortárs irodalomban is megtalálja a helyét, hiszen mind az ábrázolás szükségessége, mind az értelmezés és megértés lehetősége égető vágyként szervezi a mindenkori szövegeket s kiemelten az ifjúsági irodalom alkotásait. Az iskola – az irodalom határátlépéseinek köszönhetően – túlmutat önmagán s hétköznapi jelentésárnyalatain, jellé válik, mely új jelentésekkel ruházódik fel, valami olyan képződménnyé, melyben egyszerre artikulálódik a jelen tapasztalata és e tapasztalat felülírása.

Amikor a kortárs irodalom iskolaábrázolásaira fókuszálva kezdünk olvasni, kutatni, meglepő jelenséggel találkozhatunk szembe magunkat. *Ottlik Géza Iskola a határon* című regényének örökségét, hagyományát továbbvivő művet kerestem; egy jelentős iskola-regényt, amelyet olvasva feltáru előttünk a kamaszhős lelki világa s minden megpróbáltatása, ám ehelyett azt tapasztaltam, hogy a reális világhoz kapcsolódó iskola sokkal inkább háttérrel (ám kétségkívül fontos háttérrel) kínál a regényhősöknek saját világuk megértéséhez – ugyanakkor az e világtól, a saját világtól való elhatárolódáshoz is erőteljesen hozzájárul. Jellé, szimbolikus térré válik, mely túlmutat önmagán, a fiatalok számára a rend, a szabály jelképe, sokszor a konfliktusok helyszíne, ahol abúzus vagy éppen bullying is előfordulhat. Hangsúlyossá válik, mennyire nem találja helyét a főhős ebben a világban, az iskolakép így mindazt jelképezheti, amit számára a külvilág, annak (sokszor értehetetlen) szabályai, nehézségei jelentenek. Azt tapasztalhatjuk tehát, hogy az iskolaregények a fikcionalitás szintje szerint is elkülönülnek egymástól: műfaji csoportjukon belül megkülönböztethetjük a reálishoz közelítő iskolaképpel dolgozó

műveket, ahol a főhős az iskolát a hatalom metaforájának sajátos kiterjesztéseként tapasztalja meg, s többnyire egyénként és egyedül harcol e formális közösség rendfoglalma ellen, mely nem a szubjektum kibontakozását, sokkal inkább elnyomását szolgálja. E művekben ritkán találkozunk katartikus s feloldó megoldással (ha igen, a megoldás didaktikus), az iskola mint szimbólum traumatikus helyként épül be a főhős emlékezetébe. E kategória emblematikus alkotása *Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig!* (2012), *Ottlik Géza Iskola a határon* (1959) és *Robert Musil Törless iskolaévei* (1906) című regénye, de a hatalom vagy a felbomlott rend iskolametaforája megfigyelhető *Dragomán György A fehér király* (2005) és *Máglya* (2014), *Szabó Magda Abigél* (1970) és *Wéber Anikó Az osztály vesztése* (2016) című regényeiben is.

Mindegyikre igaz ugyanakkor az is, hogy hősei igyekeznek megoldást találni, ám az iskola képe olyannyira összefonódik a hatalommal, hogy a vele való szembezállás meghaladja erejüket, megoldásaik nem változtatják meg a felettük álló rendet, még akkor sem, ha többé-kevésbé sikerül feloldani az e renchez kapcsolódó traumatikus viszonyt. E megoldás leginkább a *Máglyában* figyelhető meg, ahol Emma képes lesz kilépni e szimbolikus térből, s egy másik tér, a mágikus világ segítségével talál válaszokat és kiutat.

Dragomán regénye is előrevetíti azt a megoldást, amelyet a legtöbb „iskolaregény” megfogalmaz, s amely fontos üzenetként létesül, méghozzá elsősorban az ifjúsági irodalom lapjain. Az epikus művek egy másik csoportja ugyancsak hasonló szimbolikus térként mutatja be az iskolát, ám fontos különbség, hogy mindezt a regények felütésekor, kezdeti problémaként ismerhetjük meg. E műveket eposz- vagy meseszerű regényeknek nevezhetjük, ahol elsősorban a mese poétikai szabályai érvényesülnek. A művek hősei (s egyben ideális befogadói) a kamaszok és a fiatal felnőttek, akik maguk is hasonló kérdésekre keresik a választ, s esetünkben ők azok, akik szinte készen kapják meseszerű műveik legfontosabb negatív allegóriáját, az iskolát.

Az eposz- vagy meseszerűséget felmutató irodalmi alkotásokban gyakran éppen az ellenpontozás miatt kerül hangsúlyos pozícióba az iskola elleni lázadás (melyet előlegeznek a megaláztatások, traumák stb.), a hős legnagyobb tette pedig éppen ezen iskolák ideális helyévé való átváltoztatása. A régi rend (az elfogadhatatlan iskola- és hatalomkép) már semmilyen formában nem tartható fent, újat kell teremteni, olyat, ami nem külső nyomás, hanem belső késztetés hatására alakul ki. Ez az új iskola általában cseppet sem hasonlít az előzőre, hiszen szimbolikus tere is más lesz: a régítől való eltávolodás akár szó szerint, akár jelképesen egy új világba való átlépés, ahol a hős megtalálja a számára fontos iskolát, ami nem struktúrájában, sokkal inkább funkciójában feleltethető meg egy (ideális) iskolának.

Az utóbbi néhány évtized egyik legnagyobb gyermekirodalmi sikere, *J. K. Rowling* Harry Potter-sorozata talán a legeminensebb példája az alternatív iskola mint vágyott hely fogalmának: Harry átlép egy másik világba, ahol hozzá hasonló emberek veszik körül, ezen új világ más szabályok szerint szerveződik, olyan tantárgyakat tanul,

amelyeknek valóban hasznát veszi. Fontos megjegyezni, hogy e világ sem anarchia, hiszen kialakítja a maga sajátos rendjét, melyben végül sikerül megtalálni a harmóniát.

A hazai ifjúsági szépirodalom is számos nagyszerű példát kínál: a Harry Potterhez hasonlóan *Böszörményi Gyula Gergő és az álmofogók* (2002), majd a *Gergő és a bűbájketerc* (2003) és a *Gergő és a táltosviadal* (2004) című regényeinek hőse is egy varázslatokkal, sámánokkal, táltosokkal és boszorkányokkal teli világba révül álmában, ahol olyan kompetenciákat sajátít el, melyek nélkülözhetetlenek a felnőtté váláshoz.

A fikcionáltság szintje persze eltérő e műfaj esetében is. *Szabó Tibor Benjámín EPIC – Az első küldetés* (2014) című regényének hősei budapesti iskolások, akik délelőtti tankötelezettségük mellett délutánonként egy különleges, ám ugyancsak budapesti iskolában tanulnak, melyet kivételes képességű középiskolásoknak hoztak létre. A két iskola kontrasztja így még erőteljesebb, hiszen egymás mellett léteznek, a hősök nem léptek át teljesen egy másik világba, „csupán” látogatói e csodákkal és rejtélyekkel teli univerzumnak, ahol rájuk is titkok és rejtvények megfejtése vár. A délelőtti iskola unalma, traumája így folyamatosan ellenpontosodik a délutáni izgalmak és kalandok tükrében, ahol természetesen egyáltalán nem könnyebb a boldogulás, csak a célok, eszközök és módszerek mások.

Hasonló struktúrát követ *Szakács Eszter A Szelek Tornya* című regénye, melyben ugyancsak sajátos világba csöppenünk: Mira, a tizenöt éves kamaszlány üldözői elől menekülve szembesül azzal, hogy képes átlépni egy másik világba, az Olümposzra, ahol lélekikre, egy griff várja, akivel együtt felvételt nyertek az e párhuzamos zsebuniverzumban működő Aiolosz Akadémiára. *Szakács* zseniális világokat teremt elsősorban a görög mitológiára építve, de számos nép (így a magyar, a germán, a babiloni stb.) mitológiája is megjelenik a zsebuniverzumok világában. Miráék – az eddig említett regények hőseihez hasonlóan – szintén két helyre járnak iskolába, így a nappali magyar iskolarendszer itt is erőteljesen szembeállítódik a vágyott mitológiai akadémiával, ahol grifflovasnak és kapuőrnek képzik ki az arra érdemeseket, miközben mindkét világban helyt kell állniuk barátságukat, kitartásukat, leleményességüket és hűségüket bizonyítandó. A történet mindent eldöntő csatája az Olümposzon játszódik, csak itt lesz lehetőség arra, hogy a világ rendjének helyreállítása megoldást kínáljon a „délelőttök” világának problémáira.

Sajátos formája lehet ezen ifjúsági regényeknek a disztópia műfaja, ahol a fennálló rend a végletekig viszi a szubjektum korlátozását, a helyette teremtdő új rend pedig sokszor felállítja a maga iskolaszerű képződményét. (Pl. *Miklya Anna Dühös nemzedék I.* [2014], *Finy Petra Kettő* [2014] című regénye vagy *Veronica Roth A beavatott*-sorozata [2011, 2012, 2013].) Itt a fikcionált világon belül jön létre mindkét rend, ahol ugyancsak meg kell küzdeni a régiek (felnőttek, régi vezetők) elavult és értelmetlen szabályaival.

Az említett regények mindegyikére jellemző, hogy a rend helyreállítása csak a másik, a vágyott iskola jelenlétének segítségével oldható meg, s minden bizonnyal az utóbbi néhány évtized egyik legmarkánsabb allegóriafejlődésének lehetünk tanúi, melyben

az iskola ellenféllé, hadszíntérré, traumatikus helyyé válik, mely állapot feloldása pedig egy új iskolakép megteremtésével válik lehetségessé és szükségessé. Tanulmányunk további részében azt vizsgáljuk, hogyan manifesztálódik térként a fikcionált iskola, s a tér egyes elemei milyen jelentéssel bírhatnak a szimbolikus iskolakép jelentéshálójának megteremtése során.

III. A (fantázia)iskolák terei

Vizsgálódásunk fókuszában a továbbiakban egy olyan mű áll, melynek iskolabrázolásában a határátlépés alakzatát figyelhetjük meg. E mű hősei a reális(hoz közelítő) világból a felbomlott rendből fakadó traumatikus élményeik hatására másik világba vágyanak, melyet a fikcionáltság küszöbének emelésével érhetünk el: a reális térből valamilyen varázslat vagy csoda folytán átjáró vezet a másik, fantasztikus világba, ahol minden máshogy működik, mint a kiindulási oldalon. A fantáziavilág egyben vágyaik teljesítését s ugyanakkor egy új rend kialakulását is felkínálja, építőelemei hasonlítanak a reális világ elemeihez, a végeredmény – éppen az újfajta konstrukciónak, nézőpontnak, rendfogalomnak köszönhetően – egészen más lesz. A terek bejárásához *Szakács Eszter*től *A Szelek Tornya* című regényt hívjuk segítségül, ahol a kiindulópont hasonlít a többi, fantáziaiskolát ábrázoló műhöz (pl. a *Harry Potter*hez vagy *Böszörményi Gyula Gergő-sorozatához*): főhőse, Szellő Mira édesanyját veszítette el, s félárvasága és félcigány származása éppen elegendő ahhoz, hogy csúfolódások céltáblája legyen. A 15 éves Mira számára tehát a reális világ rendje káosz-ként manifesztálódik, nem találja benne a helyét, számára az otthonosságot alig magán viselő, legfelső emeleti panelházi lakás tűnik egy mindentől távol lévő toronynak, mely a föld és az ég közötti állomást testesíti meg. *Marc Augé* szerint „a szürmodernitás nem-helyeket teremt, vagyis olyan tereket, amelyek önmagukban nem antropológiai értelemben vett helyek, és amelyek baudelaire-i értelemben nem építik magukba a múlt helyeit”. (*Augé*, 2012, 47. o.) Mira nem tud szervesen kapcsolódni saját, nem-helyként konstituálódó lakhelyéhez, idegenként bolyong sajátta alig tehető terében.

A mesék poétikai struktúrájára építő határátlépő ifjúsági regények tartalmi kritériuma alapján várható tehát, hogy hősünknek e felbomlott rendet kínáló állapotból ki kell mozdulnia, útra kell kelnie, hogy újra (valahol máshol) helyreállhasson a rend. E mese- vagy eposzindító tett minden esetben szervesen összekapcsolódik a hiány, a rend felbomlásának felismerésével, mely a hős életének kiteljesedését lehetetlenné teszi, megrekeszti. Az *útrakelés* feltétele a hiány felismerése s az ennek megváltoztatására irányuló vágy megszületése, melynek hatására a hős kilép az adott helyzetéből, s elindul egy úton, mely új életszakaszt, lehetőségeket kínál számára. Az állandóságból kimozduló utazás során a hős hátrahagyja addigi életét, új kontextusba helyezi, újabb

mintázatot keres ön- és létértelmezésének. „Az álomszimbolikában minden utazás, vagyis a létformának minden változtatása halált jelent.” (*Tánczos*, 2006, 201. o.) E halál a szubjektum hátrahagyott részének szimbolikus halálaként értelmezhető, az útra kelés – s itt egyenesen határátlépés – hatására új szubjektum születik, ahogyan ezt vizsgált regényünkben is megfigyelhetjük. Mira – Harry Potterhez hasonlóan, aki a Roxfortba indulva leveti ócska (használtan kapott) ruháit, talárt és süveget ölt magára, kirekesztetből mindenki által ismert hőssé változik – a valóságból egy zsebuniverzumba lép, az Olümposzra való átkeléssel egy lélekikerrel, lénye másik felével kapcsolódik össze, aki nem más, mint az alakváltásra képes griff, Uli. Talán fölösleges is rámutatni a nyilvánvaló kapcsolatra az Odüsszeiával, azaz Odüsszeusz latin nevével, Ulyssessel. De Odüsszeusz is megjelenik a műben, akit az akadémia vezetősége kikért az Alvilágból, hogy az új elsősök tanára lehessen. Mind Uli, mind Odüsszeusz kalauzszerepet töltenek be Mira életében, olyan segítők, akik már megtapasztalták a bolyongást, ugyanakkor el is érték céljukat, így a fiatalok, a még útkeresők számára vagy értékes tapasztalatokkal, vagy intuíciójukkal utat tudnak mutatni.

Nemcsak az átkelés, határátlépés maga, hanem az átkelést biztosító tér is kiemelt, szimbolikus szerepet tölt be a műben: Mira egy elhagyott építési területen álló toronydaru felső, mágiával kitérített irányítófülkéjéből – mely az átkelést biztosító kapuként funkcionál – tud átlépni griffje segítségével az ókori istenek által lakott univerzumba. A daru – Harry Potter gardróbjához hasonlóan – olyan negatív vagy nem-helyet jelöl, mely hangsúlyosan csupán köztes és zárt tér lehet, folyamatos ott-tartózkodásra alkalmatlan, nem hordozza magán az otthonvilág nyomait. Mindkettő technicizált jelenség („Az irányítópultot a legújabb űrtechnikai eredmények birtokában a Daidalosz Intézet munkatársai dolgozták ki. A földi technológia vegyítése a mágiával biztonságosabbá teszi az átkelést” – olvashatjuk *A Szelek Tornya*ban a kapukról) (*Szakács*, 2016, 62. o.), gép, mely feladatot végez, s jelen esetben ez a feladat két világ összekapcsolása, méghozzá az elhagyandó káosz és a vágyott másik hely formájában. A mesék metaforikus nyelven hasonló zárt térként funkcionálnak a közlekedési eszközök is (kocsi, szekér, autó, vonat, hajó), melyek kiszakítják az utazót az őt körülvevő tájból, miközben védik és bezárják, esetleg másokkal (például segítőkkel) össze is zárják. Az utazás során a hős e különös, idegen tereken saját énjének kivetüléseivel találkozik, a zárt terek pedig lehetővé teszik e szubjektumrészek szükségyszerű, olykor könnyörtelen megismerését. „Az út elvezet valahonnan, eljuttat valahová – írja *Tapodi Zsuzsa*. – A megértés is sajátos út: egy szűkebb horizontból egy tágabba történő átlépés során valósul meg. Máshol lenni egyúttal azt is jelenti, másnak lenni, tehát felhívást az önmegismerésre.” (*Tapodi*, 2015, 290. o.)

E köztes térből érkezik meg hősnőnk élete új színhelyére, mely egy sajátos és varázslatos iskola, ahol szinte minden máshogy működik, mint a reális világ iskoláiban. Azaz e terek egyszerre a fantázia terei (utópiák), viszont magukon hordozzák a reális jeleket, csak

éppen kifordítva, mintha tükörbe nézve szemlélnénk a világot. E keretek felismerése ráirányíthatja a figyelmünket *Foucault* heterotópia-fogalmára: elméletében az

„utópia olyan helyszín, melynek nincs valós helye. Olyan helyszínek ezek, melyek a társadalom valós terével a közvetlen vagy fordított analógia általános viszonyát ápolják. Mutassa bár a társadalmat tökéletesített formában, vagy önmaga ellentétéként, az utópia lényegében véve irreális tér.” (*Foucault*, 1967)

Ugyanakkor a valós térben vannak

„egyfajta ellen-helyszínek, olyan, konkrét módon megvalósult utópiák, melyekben a valós helyszínek, az adott kultúrában megtalálható minden egyéb létező helyszín, egyszerre képviseltetnek, követeltetnek vissza és fordíttatnak ki; helyek, melyek minden helyen kívül esnek, jóllehet valóságosan behatárolhatók. Ezeket a helyeket, melyek abszolút módon »mások«, mint mindazon helyszínek, melyekre reflektálnak, melyekről szólnak, heterotópiáknak nevezem – mintegy az utópiákkal szembeállítva őket; és úgy vélem, hogy az utópiákat, és ezen radikálisan más helyszíneket, a heterotópiákat, összekapcsolja valami kevert, kölcsönös tapasztalat, ami a tükör jelenségében fogható meg.” (*Foucault*, 1967)

S míg *Foucault* a valós tér kitágított dimenziójában látja az utópia jelentésrétegét (pl. a könyvtárban, ami reális jellege mellett határátlépést biztosít utópikus világokba), addig a fantasy-iskolaregények olvasása során ennek ellentétes irányú interpretációját látom megvalósulni: a fantáziavilág-utópia terei képeznek tükörképként működő, kvázivalós tereket, melyek összetettsége éppen e kettősségben rejlik.

Miráék az Aiolosz Akadémiára kerülnek, ahol a képzés helyszíne maga a Szelek Tornya, az Aiolosz szélsten által alapított grifflovasképző iskola. A továbbiakban ezen iskola tereivel ismerkedünk meg részletesebben.

III.1. Az Aiolosz Akadémia mint vágyott tér

Egy ismert épülettípus tölt be tőle szokatlan funkciót (hiszen a reális térben az iskolák általában nem tornyokban működnek), ezzel is felhívva a figyelmet különlegességére és arra, hogy jelként túlmutat hétköznapi jelentésén. A torony a népmesék poétikájában összetett térként jelenik meg, komplexitása az elérendő teljességre mutat, ahol a főhős legtöbbször valami értékes, vágyott dolgot talál. A való világban hátrahagyott és a varázsvilágban megtalált iskolakép megértéséhez segítségül hívhatjuk ifjabb Plinius fogalmait, aki megkülönbözteti egymástól a szeretett helyet (a *locus amoenus*) és a szörnyű helyet

(*locus horribilist*). (Hindermann, 2016) E megkülönböztetés alapján *locus amoenus*ként, szeretett helyként manifesztálódik a hős számára a vágyott hely, ami többnyire ki- és elmozdulásának oka és célja, s ami egyben a másik (hely) megismerésére is inspirálja. Ezzel szemben *locus horribilisként* a szorongással kísért iskolaélmény színhelye írható le, ami a tapasztalat szörnyűségére, a másság démonizálására hívja fel a figyelmünket. Itt nem a másik hely és a másság megismerése kerül a középpontba, sokkal inkább a saját (a komfortzóna) hiánya realizálódik.

E ponton érdemes újra egy pillantást vetnünk az utazás metaforikus tereire, a népmesék és eposzok világára. A *locus amoenus vágyott térként, célként* konstituálódva a másik megértésének és befogadásának következményeként értelmezhető, a szubjektum azon állapotában érhető tetten, amikor az én integritása helyreáll. Ezzel szemben *locus horribilisként* szerveződik a tér az utazás káoszt feltételező tereiben, azaz a metaforikus erdőben vagy éppen a viharos tengeren. Ha az integritásra és rendre vágyó szubjektum metaforikus utazásának elemeit látjuk a szubjektivitás jegyeit hordozó iskolaregényekben, világossá válik, hogy a *locus horribilis* a metaforikus utazás első állomásaként, az eredeti iskolaként manifesztálódik (a másságra süket és vak vagy éppen az eltévelyedés állapotában lévő hős tereként), ahonnan nyilvánvaló cél a *locus amoenus* elérése.

A vágyott tér a szubjektum számára otthonosságot, új otthonvilágot kínál, melynek megteremtése útjának minőségétől függ. Az otthonosság vagy éppen az „otthonvilág” és a vele oppozícióban álló „idegen világ” nem statikus fogalom, ahogyan arra *Landgrebe* is rámutat: „Az otthonvilág és az idegen világ közötti kapcsolat, mint látható, relativitásként értelmezhető; nem merev, sokkal inkább áradó, állandóan mozgásban lévő.”¹ (*Landgrebe*, 1963, 51. o.) Az új otthonosság vagy otthonvilág megteremtésének feladata ezért az idegen világ határainak elmosása, eltolása, az idegenség (legalább részleges) átváltoztatása otthonossággá. Az otthonosság kritériumai között általános/kollektív elemeket éppúgy találhatunk, mint egyedieket, ám mindegyik folytonos kapcsolatban van azzal az allegorikus hálóval, melyhez az egyén élete során belső vagy külső identitását kapcsolja.

Mira ebben az új térben érzi úgy, hogy hazaérkezett, mert bár idegen és sokszor rémisztő számára új környezete, mégis képes az otthonosság érzését kelteni, s ennek első jele éppen a *locus amoenus*ként konstituálódó torony, mely funkcióját tekintve iskola és otthon is egyben, épületként pedig egy, a valós funkciójától különböző, épített hely, mely csak a fantáziavilág terében képes betölteni funkcióját. A Szelek Tornya nem azért tölt be Mira életében fontos szerepet, mert különleges épület, hanem azért válik különlegessé, mert a főhős vágyott tereként képes megjeleníteni, jelentését e szimbolikus

¹ Saját fordításom – K. J. („Dieses Verhältnis von Heimwelt und Fremdwelt ist, wie sich zeigte, in einer Relativität zu verstehen; es ist nicht ein starres, sondern ein fließendes und ständig in Bewegung befindliches.“)

sztuációban nyeri el, miközben felkínálja makro- és mikrotereit az őt bejárni és felfedezni kész diákok számára. A fantáziavilág terei tehát érintkeznek a valósággal (hiszen a valóságban is találkozunk az itt található terekkel, termekkel, helyiségekkel), de szituatív funkciójuk eltér a valóságostól, mivel éppen a valóságban nem ismert vagy háttérbe szorult terek töltődnek fel új jelentésekkel. „Voltaképpen a *helyzeti* reprezentáció avatja helylé a térszegmentumokat, egyes elképzelések szerint nemcsak az esemény megvalósulása, hanem már az esemény megvalósulásának lehetősége is.” (*Faragó*, 2014, 19. o.) Így Mira számára az Aiolosz Akadémia nem csupán egy megvalósult álom, hanem lehetőség arra, hogy ő maga valósítson meg álmokat, éljen át új kalandokat, hiszen itt, ezen a helyen kínálkozik mindarra *lehetőség*, hogy megvalósítja saját történetét, azaz mindazt, amit a regény reális világában esélye sem lett volna megvalósítani.

III.2. A Szelek Tornya

Az Aiolosz Akadémia épülete első találkozásukkor ugyanolyan csodálattal tölti el Mirát, mint Harryt a Roxfort. Az égbe nyúló torony nyitott erkélyein griffek szállnak le és fel, az ókori görög istenek világát megidéző zsebuniverzumban ugyanolyan központi elemet tölt be az oktatási intézmény, mint a varázslók világában a Roxfort. Érdemes megjegyezni, hogy az oktatás terei mindkét helyen impozánsak, az adott társadalmak számára kiemelkedően fontos az új nemzedék színvonalas képzése, melyhez mind allegorikusan, mind szimbolikusan remek helyszínt biztosítanak a jelentős metaforikus többletjelentéssel felruházott épületek. A Roxforttól különbözve az Olümposzon nem az otthonosságot helyezi előtérbe e szimbólum, sokkal inkább a különböző létszférák összekapcsolását, mely ebben az esetben föld és ég, test és lélek kapcsolatát is erősíti. A torony elrugaskodik a földtől, az ég felé mutat, s „[a] függőleges irányú felemelkedés az egyetlen olyan térirány, aminek egyértelműen pozitív szimbolikus jelentése van. Az ember kedvezően ítéli meg ennek a mozgásnak minden megnyilvánulását.” (*Durand*, 1960)

III.3. Léglift

A Roxfort lépcsőihez hasonlóan a különböző szintek közötti közlekedést szolgálja, fontos szerepet tölt be a különböző szintek összekapcsolásában, szimbolikája a létrával rokonítható, mely átjárót képezhet fent és lent között, ám szilárd manifesztum helyett a légáramlatok segítik a fel- és lejutást, megidézve ezzel Aiolosz szélisten princípiumát. Az üres, szakadékként tátongó légliftbe való belépés bátorságot és lélekjelenlétet kíván a diákoktól, akik a semmibe lépés gesztusával rábízák magukat ősükre, a szelek istenére. Ugyanúgy szolgálja a különböző szintek közötti közlekedést, mint a Roxfort lépcsői vagy a népmesei szimbolikában a világfa, a kút vagy az alvilágba vezető lyuk. A hasonló, a lét különböző szintjeit összekötő alakzatok a psziché különböző szintjei közötti „közlekedést” is biztosítják, s nemcsak a felső és alsó, hanem a külső és belső létszféra között is képesek kapcsolatot teremteni, elősegítve a befelé fordulást, a belső

világgal végzett munkát. (Plasztikus példaként áll előttünk a *Holle anyó*ban található kút vagy éppen a *Fehérlófiában* felbukkanó, az alsó világba vezető mély lyuk.) Nem véletlen, hogy éppen e léglift (és a torony) tetején található a Moirák elzárt lakhelye, melyet Mira is csak traszállapotban tud megközelíteni. *Gaston Bachelard* a felemelkedés szimbólumát vertikalizált értéktulajdonításként értelmezi, s a platóni ideák álomszerű (onirikus) világát látja viszont benne: „Racionalizmusunktól vezérelve, azt gondoljuk, hogy az onirikus utazás eszköz valamiféle célnak az eléréséhez. Nem vesszük észre ugyanakkor, hogy a cél maga az utazás, hogy a képzeletbeli utazás a legvalóságosabb mindenekfölött, amely egész pszichikus lényünket átfogja.” (*Bachelard*, 1948, 26. o.) A léglift persze szorosan összekapcsolódik a toronnyal, a felfelé törekvő épület magvát képezi, így kötve össze a lenti, a fenti és az oldalsó világokat.

III.4. Az Aiolosz Akadémia tantermei

Ahogy a fantáziavilágok iskolaépületei (a kastély és a torony) szokatlan, az eredetitől eltérő funkciót töltenek be, úgy az osztálytermek sem tekinthetők mindennaposnak. A diákok membránajtókon és őrt álló kariatidákon át közlekedhetnek, a belső terek pedig szokatlanok, elütnek a megszokott osztálytermek berendezésétől. Már az első napi próbájuk is egy hatalmas teremben zajlik, ahol hatalmas szikla áll középen, a kis szigetet víz övezi, a tetején egy tojást őrző szirénnel. A terem így egyszerre a kint és a bent színtere (mint a Roxfortban a kentaurnak berendezett erdőszzerű tanterem), ahol a kinti természet vadságát zárt, biztonságos térben tapasztalhatják meg a diákok. Ugyancsak védett térnek tekinthető az Amelia Earhart repülésóráira készített gyakorlópálya, mely ugyan külső téren, a város határain túl terül el, ám a szélstenek és a Daidalosz Intézet mérnökei kifejezetten a növendékek számára alakították ki.

Kibővített vagy kihelyezett tanteremként tekinthetünk azokra a terekre is, melyeket az osztálykirándulások (lényegében tanulmányi kirándulások) során látogatnak meg a diákok. A kirándulások során kimozdulnak a zárt iskolatérből, s a már ismert módszerrel, kapukon keresztül jutnak egyik térből a másikba – jelen esetben egyik zsebuniverzumból a másikba. A tér ilyen jellegű kibővítése nem jellemző a Harry Potterre, ott az elmozdulás elsősorban a birtokon belül történik, minden onnan kifelé irányuló mozgás tiltott – éppen a külső világ veszélyessége miatt, hiszen a Roxforton túl már nem működik a védőbűbáj. Természetesen ott is megismerkednek e külső, veszélyes terekkel Harryék, ám minden esetben tilosban járnak, vagy éppen büntetésből (ám kísérettel) érkeznek a Tiltott Rengetegbe.

Miráék viszont együtt, szervezeten látogatják meg az iskolától távolabb eső zsebuniverzumokat, s mint minden golya, ők is a Meótiszra, az ősmagyarok univerzumába látogatnak először. A Meótisz egy ugyancsak újraértelmezett, a hagyományt és a modern technikai fejlődést elegyítő teret konstituál, mely egyszerre kínálja fel a szakralitást és az előrehaladást, a folytonosság tapasztalatát. Mira – bár először kissé csalódott

az archaikus teret átszervező modernitás miatt – otthonosan mozog a zsebuniverzumban, s e térben tapasztalja meg először pártfogó istene, Artemisz jelenlétét, s képes először kibontakoztatni az istenektől kapott képességeit. Itt egy, még az Olümposztól is eltérő tértapasztalattal találkozik: „Nincsenek városok, ipar és környezetszennyezés az ősi, nomád életmód miatt. Mégsem mondanám elmaradottnak ezt a világot. Megvan minden, ami a kényelmes, modern élethez szükséges.” (Szakács, 2016, 250. o.) Ám ebben a nyugalomban meglátja a veszélyt is: „Talán egyetlen hátulütője van az itteni életnek. [...] Túlságosan nyugodt. Túlságosan egyhangú és biztonságos. Semmi sem ösztökéli az embereket a változásra, a fejlődésre.” (Szakács, 2016, 251. o.) Az egy helyben lakozó Öregisten és Boldogasszony birodalma így ellenpontoszója lesz az Olümposz nyüzsgő és folyton változó (ám a változásban a hagyományokat is követő) világának, hiszen a meótszi modernizáció elemei is mind onnan származnak (pl. a buboréksátrak, a légjárók vagy a modern kommunikációs eszközök, a KK-k), helyben nem történt semmi változás és fejlesztés, az olümposziak nélkül valószínűleg egy elszigetelt, önmagába zárkozó néppé s kultúrává válnának. Ugyanakkor az itteni nyugalom és a környezettel való magasszintű harmónia nem hagy kétséget afelől sem, hogy a meótsziak csöndes és hagyományos élete mély bölcsességről tanúskodik, s az új tér és új út tapasztalatát kínálva másra is megtanítja Mirát:

„Egészen addig abban a hitben ringattam magam, hogy nincs nagyszerűbb világ az Olümposznál. Virágzik a tudomány és a kultúra, és a Moirák rendkívül sokat tettek a társadalmi igazságosságért. Most rá kellett döbennem, hogy többféle út létezik az emberiség számára. Vannak köztük jobbak és rosszabbak. Ígéretesek és csalódást keltők. A meótszit mindenképpen az előbbieik közé tartozónak tekintetem.” (Szakács, 2016, 254. o.)

A hagyománykövető (és múltidéző) Meótsz emellett az önmagához, pontosabban önmaga másik feléhez, meghalt ikertestvéréhez is elvezeti, aki egy meótszi kisfiú, Nimród testében született újjá. E kapcsolathoz, mint láttuk, hosszú utat kellett megtennie Mirának, több kapun átkelve, az olümposzi hagyományokat megélve kellett átlépnie egy ismeretlen világba, hogy megtalálja a válaszokat az őt már hosszú évek óta foglalkoztató kérdésekre.

III.5. Az Alvilág

A népmesék és mítoszok poétikai megoldásait alkalmazva az Alvilág is a rendezett, központi helyként szolgáló akadémiától távol, a periférián helyezkedik el. „A hagyományos világ térszemlélete szerint az ember az őt körülvevő hatalmas térnek csak egy kis részét, a »bekerített közép« terét uralja, a világtér megművelt részén túli terek pedig kaotikusak, veszélyesek és rettegettek.” (Tánczos, 2006, 52. o.) A vad, kietlen Alvilág

szemben áll és túl van a körülkerített, épített, uralt tér határain, a káosz, a bolyongás és az eltévelyedés színtere. A mesehős vándorútja kezdetén, a rend uralta világból kilépve lép be a követhető utat nem kínáló világba, ahol saját félelmeivel, démonaival találkozik, melyeket eddig sikerült kívül tartani a rend segítségével. Az iskolaépülettől távol elterülő Alvilág képe hangsúlyozza, hogy ebben az új, a határátlépés során elért világban is jelen van a rend ellentéte és fenyegetése, ám érzékelhető határ van közöttük (itt, mint a görög mitológiában is, a Sztüx folyó), s hosszú és kalandos út vezet Hadész birodalmába, melyet az akadémisták (egy újabb kirándulás során) az Argóval tesznek meg. A zárt iskolaépület melletti veszélyeket rejtő külvilág képe nem ritka az iskolaregényekben, gondoljunk csak az *Iskola a határon* eleve peremvidéken álló épületére vagy éppen az *Abigél* kolostorszerű zártságára, mely az apai szándék szerint is Ginát hivatott megvédeni a világháború borzalmaitól.

A Hadész birodalmába kirándulók nemcsak a Sztüx csodatévő hatását érezhetik meg saját bőrükön, hanem megfigyelhetik egy másik világ szabályszerűségeit, a traumák, a bánat élethez és halálhoz kapcsolódását is. A szimbolikus határátkelés után máshogy tekintenek eddigi fájdalmaikra, Mira is képes lesz múlttá tenni hajdani, kiteszított énjét (így e térben valóban megtapasztalja a szimbolikus halált, lénye egy régi változatának elpusztulását), s csak így lesz képes ő maga is meglátni a másik ember szomorúságát, majd nyitottá válni mind a múlt elengedésére, mind a másokhoz való pozitív, segítőkész odafordulásra.

Az Olümposz e különös tere így ugyancsak az akadémisták „oktatásához” járul hozzá, mintegy kitágított oktatási térként segíti a diákok önismeretét, lelki fejlődését, hogy készen álljanak kapuőri feladatuk (azaz valójában kultúrájukat s integritásukat védelmező belső munkájuk) ellátására.

IV. Terek és vágyak

Az iskolaregények metaforikus struktúrája központi elemként használja a terek topológiáját, jelentéssel ruházva fel az elmozdulást, a helykeresést és magukat a belakott és érintett tereket. Az épített tér és a természetes tér a hősök szubjektumának kiterjesztésévé válik, olyan jellé, mely magán hordozza a traumákat vagy éppen a vágyakat. A bemutatott ifjúsági regény példáján láthattuk, hogy kitüntetett térként az iskola szervezi e világok struktúráját, mind a reális világ felbomlott rendjéhez, mind a fantáziavilág vágyott világához kapcsolódik épületként és intézményként egyaránt, hogy a fantáziavilágban mind az épület, mind az intézmény vágyott helyé, locus amoenusszá, az otthonvilág helyévé változzon.

Feltételezhetjük, hogy az odaképzelt olvasó számára az iskola ugyanilyen kitüntetett helyszíneként manifesztálódik, s így e szimbolikus határátlépés segítségével a szöveg

a *sensus anagogicus*, azaz a szimbolikus értelemképzés szintjén saját kérdéseire kereshet válaszokat, a határátlépés segítségével feloldhatja traumatikus tapasztalatait, míg a tükrözött iskolaképben megtalálhatja a realistól különböző helyét, helyreállíthatja azt a rendet, amely a reális világban csak hiányként tud konstituálódni.

Szakács Eszter regénye így egyszerre kínálja az olvasók számára a kortárs hang ismerősségét és az antik irodalom szimbólumrendszerét, egyaránt táplálkozva a görög (és sok egyéb) mitológia és a népmesék szimbolikus világából, így képezve hidat régi és jelenkori között, s varázsolja rögtön sajátta egy távoli kultúra elemeit is. A mai nyelvvel (sokszor szlenggel) párbeszédet folytató mitológiai gépezet így problémamentesen képes működni e különös, kevert fantáziavilágban, hogy az esztétikai tapasztalaton vagy éppen narratív élményen túl kiköveze azt a bizonyos mesei-mitikus utat akár az antik irodalomhoz is.

Felhasznált irodalom

- Augé, M. (2012): *Nem-helyek. Bevezetés a szürmodernitás antropológiájába*. ford. Fáber Ágoston. Budapest: Műcsarnok.
- Bachelard, G. (1948): *La terre ou les rêveries de la volonté*. Paris: Librairie José Corti.
- Durand, G. (1960): *Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Introduction à l'archétypologie générale*. Paris: Grenoble.
- Faragó Kornélia (2014): Szemléleti terek, helyzeti reprezentációk. A térgondolkodás dominanciája. In: Bíró Csilla és Visy Beatrix (szerk.): *Tér(v)iszonyok és tér-kép(zet)ek*, Bibliotheca Nationalis Hungariae, Gondolat Kiadó, Budapest. 17–24.
- Foucault, M. (1967): *Más terekről. Heterotópiák*.
Letöltés: <http://exindex.hu/index.php?page=3&id=253> (2022. 02. 01.)
- Hindermann, J. (2016): Locus amoenus und locus horribilis – zur Ortsgebundenheit von otium in der Epistolae von Plinius der Jüngeren und Seneca. In: *Muße und Rekursivität in der antiken Briefliteratur. Mit einem Ausblick in andere Gattungen*, Hrsg. von C. Eickhoff, Franzisca. Tübingen: Mohr Siebeck, 113–131.
- Landgrebe, Ludwig (1963): *Der Weg der Phänomenologie. Das Problem einer ursprünglichen Erfahrung*. (1. Aufl.), Gütersloh: Mohn.
- Rowling, J. K. (2000): *Harry Potter és a bölcsek köve*. Tóth Tamás Boldizsár ford. Animus Kiadó, Budapest.
- Szakács Eszter (2016): *A Szelek Tornya*. Budapest: Tilos az Á Könyvek (Pozsonyi Pagony Kft.).
- Tánczos Vilmos (2006): *Folklor-szimbólumok*. Kolozsvár: KJNT – BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék.

- Tapodi Zsuzsa (2015): Utazás Bécsbe – a saját és a másik idegensége. In: *Homo viator. Tanulmányok az irodalom-, nyelv- és kultúratudományok köréből.* szerk. Mihályi Vilma-Irén – Pap Levente – Pieldner Judit – Tapodi Zsuzsa. Bukarest–Sepsiszentgyörgy: RHT – Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 290–299.
<https://doi.org/10.19090/hk.2015.2.1-11>
- Visy József (1943): Antikvitás és korunk. III. Az ókori „mérték” és „forma” gondolata nevelésünkben, *Nevelésügyi Szemle.* 7. 9–10. 199–205.